

Кройтор В. А.

к. ю. н., професор,

Харківський національний університет внутрішніх справ; Україна;

e-mail: kroytor@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1849-5721

Кухарєв О. Є.

к. ю. н., доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ; Україна;

e-mail: kukharyev@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2086-9179

Резніченко С. В.

к. ю. н., професор,

Одеський державний університет внутрішніх справ; Україна;

e-mail: srez@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2311-349X

Гетманцев О. В.

к. ю. н., доцент,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; Україна;

e-mail: getmancevanina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9366-3214

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ВКЛАД У БАНКУ (ФІНАНСОВІЙ УСТАНОВІ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу економічних аспектів спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі). Обґрунтовано, що законодавчо встановлене правило про спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі) є оптимальним інструментом збереження та примноження капіталу померлого вкладника. Борги спадкодавця впливають на збільшення трансакційних витрат, що охоплюються не лише обов'язками спадкодавця, які не припинилися внаслідок його смерті, й а витратами на оформлення спадщини. Наголошено, що акту прийняття спадщини має передувати встановлення економічної доцільності набуття права власності на спадкове майно, до складу якого входить право на вклад у банку (фінансовій установі).

Одним із економічних аспектів спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі) в роботі виділено формування витрат на посмертне розпорядження зазначеним об'єктом спадкового правонаступництва. Наголошено, що з точки зору оптимізації витрат більш ефективним є визначення правової долі вкладу шляхом відповідного розпорядження банку (фінансовій установі).

Зроблено висновок, що правова природа розпорядження вкладника правом на вклад на випадок своєї смерті залежить від форми його вираження. У разі, коли таке розпорядження зроблено у вигляді окремої заяви, за своєю правовою природою це є одностороннім правочином. Якщо ж відповідне розпорядження міститься в тексті договору банківського вкладу, воно виступає умовою такого договору.

Виявлені особливості спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі): 1) розширення правової свободи спадкодавця шляхом надання права зробити відповідне розпорядження банку; 2) надання права спадкоємцям одержати частину вкладу до закінчення строку на прийняття спадщини; 3) пріоритет заповіту над розпорядження вкладника своїм правом на вклад на випадок смерті у разі, якщо заповіт складений пізніше.

Ключові слова: економічна складова, трансакційні витрати, оптимізація витрат, спадкування, спадщина, право на вклад, вкладник.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 20

Kroytor V. A.

Ph. D. in Law, Professor,

Kharkiv National University of Internal Affairs; Ukraine

e-mail: kroytor@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1849-5721

Kukhariev O. Ye.
Ph. D. in Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs; Ukraine
e-mail: kukharyev@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2086-9179

Reznichenko S.V.
Ph. D. in Law, Professor,
Odessa State University of Internal Affairs; Ukraine;
e-mail: srez@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2311-349X

Getmantsev O.V.
Ph. D. in Law, Associate Professor,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; Ukraine
e-mail: getmancevanina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9366-3214

ECONOMIC AND LEGAL COMPONENTS OF SUCCESSION OF THE RIGHT TO INVESTMENT IN THE BANK (FINANCIAL INSTITUTION)

Abstract. The article is focused on the analysis of economic and legal aspects of succession of the right to investment in the bank (financial institution). It has been substantiated that the legally established rule of succession of the right to investment in the bank (financial institution) is an optimal tool for saving and increasing the capital of a deceased depositor. The debtor's debts affect the increase in transaction expenses, which are covered both by the duties of the testator, which have not stopped because of his death, and the expenses of issuing the inheritance. It has been stressed that the establishment of economic feasibility of acquiring ownership of inherited property, which includes the right to investment in the bank (financial institution), should precede the act of acceptance of the inheritance.

It has been concluded that the legal nature of the depositor's disposal of the right to investment in case of his death depends on the form of its expression. In case when such a disposal is made in the form of a statement, it is an unilateral transaction in its legal form. If the corresponding disposal is contained in the text of the bank deposit agreement, it serves as a condition for such an agreement.

The features of the succession of the right to investment in the bank (financial institution) have been revealed: 1) to extend the legal freedom of the testator by granting the right to make an appropriate disposal of the bank; 2) to grant the right to the heirs to receive part of the investment before the expiration of the term for the acceptance of the inheritance; 3) the priority of the will over the depositor's disposal of his right to investment in case of the death, if the will was made later.

Keywords: economic component, transaction expenses, succession, inheritance, right to investment, depositor.

JEL Classification K11, K12

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 20.

Кройтор В. А.
к. ю. н., профессор,
Харьковский национальный университет внутренних дел; Украина;
e-mail: kroytor@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1849-5721

Кухарев О. Є.
к. ю. н., доцент,
Харьковский национальный университет внутренних дел; Украина;
e-mail: kukharyev@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2086-9179

Резниченко С. В.
к. ю. н., профессор,
Одесский государственный университет внутренних дел; Украина;
e-mail: srez@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2311-349X

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАСЛЕДОВАНИЯ ПРАВА НА ВКЛАД В БАНКЕ (ФИНАНСОВОМ УЧРЕЖДЕНИИ)

Аннотация. Статья посвящена анализу экономических аспектов наследования права на вклад в банке (финансовом учреждении). Обосновано, что законодательно установленное правило о наследовании права на вклад в банке (финансовом учреждении) является оптимальным инструментом сохранения и приумножения капитала умершего вкладчика. Долги наследодателя влияют на увеличение транзакционных расходов, которые охватываются как обязанностями наследодателя, так и расходами на оформление наследства. Акту принятия наследства должно предшествовать установление экономической целесообразности приобретения права собственности на наследственное имущество, в состав которого входит и право на вклад в банке (финансовом учреждении).

Одним из экономических аспектов наследования права на вклад в банке (финансовом учреждении) в работе выделено формирование расходов на посмертное распоряжение указанным объектом наследственного правопреемства. Отмечено, что с точки зрения оптимизации расходов более эффективным является определение правовой природы вклада путем соответствующего распоряжения банку (финансовому учреждению).

Сформулирован вывод, что правовая природа распоряжения вкладчика правом на вклад на случай смерти зависит от формы его выражения. В случае, когда такое распоряжение сделано в виде отдельного заявления, по своей правовой природе оно выступает односторонней сделкой. Если же соответствующее распоряжение содержится в тексте договора банковского вклада, оно выступает условием такого договора.

Выявлены особенности наследования права на вклад в банке (финансовом учреждении): 1) расширение правовой свободы наследодателя путем предоставления права сделать соответствующее распоряжения банку; 2) предоставление наследникам права на получение части вклада до истечения срока на принятие наследства; 3) приоритет завещания над распоряжением вкладчика своим правом на вклад на случай смерти, если завещание составлено позднее.

Ключевые слова: экономическая составляющая; транзакционные расходы; оптимизация расходов; наследование; наследство; право на вклад; вкладчик.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 20

Вступ. У цілому, всупереч тривожним тенденціям в економіці країни і в банківській сфері зокрема, договір банківського вкладу залишається одним з найпоширеніших у сфері фінансових послуг, що надаються фізичним особам. У цьому аспекті не можна обійти увагою тему спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі), що представляє значний як теоретичний, так і практичний інтерес. Особливості спадкування права на банківський вклад пов'язані з високою ліквідністю грошей, а також їх економічною цінністю. Крім того, відповідні правовідносини характеризують стійку взаємодію банківського сектора економіки та процес переходу капіталу у спадщину.

При цьому проблеми спадкування, а передусім його оподаткування, перебувають у фокусі уваги економічного аналізу права. Зокрема, Р. А. Познер вдається в питання про те, чому люди залишають спадщину після смерті замість того, щоб спожити її за життя. На його думку, люди бажають володіти ліквідним багатством, щоб задовольнити свої раптові потреби або захиститися від інфляції. Він також пояснює існування заповітів мотивом альтруїзму. Обмежуючи споживання за життя, індивід може збільшити добробут своїх спадкоємців. За відсутності ж мотиву залишення спадщини будь-яке накопичення багатства стає просто формою страхування від мінливостей долі та втрачає цінність по закінченню життя [1, с. 677, 678].

Аналіз досліджень та постановка завдання. Аналіз саме економічної складової спадкування права на вклад в банку (фінансової установи) не виступав предметом спеціальних наукових досліджень. Учені зосереджували свою увагу на юридичному аспекті спадкування права на вклад та визначенні особливостей переходу такого об'єкта правонаступництва до спадкоємців вкладника. Цією проблематикою займалися Ю. О. Заїка, І. В. Спасибо-Фатеева, В. І. Серебровський, В. К. Дроніков, М. В. Гордон, Б. С. Антімонов, К. О. Граве, З. В. Ромовська, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. П. Печений, В. І. Крат, Є. О. Рябоконт, В. В. Васильченко. Проте, незважаючи на ґрунтовні роботи цих вчених, варто вказати на відсутність системного дослідження, присвяченого комплексному аналізу економічної та юридичної складової спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі).

Метою даної статті є виявлення співвідношення економічної та юридичної складових при спадкуванні права на вклад у банку (фінансовій установі).

Результати дослідження. Відповідно до ст. 1228 Цивільного кодексу України (далі за текстом — ЦК України) вкладник має право розпорядитися своїм правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Статтею 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III визначено, що вклад (депозит) — це кошти в готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Водночас вклад може бути розміщений не лише в банку, а й в іншій фінансовій установі. Зокрема, до фінансових установ належать кредитні спілки, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення (ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III).

Як наголошує І. А. Безклубий, з одного боку, наявність спеціальної норми про спадкування права на вклад спрямована на захист прав спадкоємців, а з іншого — у зв'язку зі властивістю грошових коштів піддаватися інфляції, це певним чином може вплинути на розмір очікуваного спадкоємцем економічного результату від отримання вкладу [2, с. 229].

З економічного погляду, наявність у цивільному законодавстві норми про спадкування права на банківський вклад пояснюється необхідністю збереження капіталу та забезпечення його вільного, ефективного переміщення від померлого вкладника до інших осіб. Є всі підстави погодитися із Р. А. Познером, який стверджує, що для забезпечення переходу ресурсів з менш цінних способів використання у більш цінні, право має в принципі забезпечити вільну передачу прав власності [3, с. 84]. Тому правило про спадкування права на банківський вклад є оптимальним інструментом збереження та примноження капіталу.

Перш за все варто відзначити, що спадкування права на вклад у банку може мати місце на підставі:

- 1) заповіту;
- 2) розпорядження банку;

3) загальних норм спадкування за законом, коли спадкодавець не склав заповіт і не зробив відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Причому незалежно від способу розпорядження, право на банківський вклад включається до складу спадщини. З цього випливає низка важливих правових наслідків, пов'язаних із застосуванням до відповідних правовідносин ст. 1241 ЦК України стосовно обов'язкової частки у спадщині, а також ст. 1281, 1282 ЦК України, що регулюють відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця. Крім того, спадкоємець повинен прийняти спадщину, до складу якої входить право на вклад у банку (фінансовій установі), у порядок та строки, визначені цивільним законодавством.

Особливої уваги потребують межі відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця, оскільки спадщину складають не лише права, а й обов'язки особи, що не припинилися внаслідок її смерті. Спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора

повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Важливість цього правила пов'язана із встановленням економічної доцільності прийняття спадщини (до складу якої входить право на вклад у банку (фінансовій установі)), обтяженої боргами. У разі значних боргів спадкодавця (скажімо, що виникли внаслідок укладення кредитного договору з банком) зростають трансакційні витрати, що охоплюються не лише обов'язками спадкодавця, а й витратами на оформлення спадщини.

За допомогою трансакційних витрат регулюються витрати ресурсів (грошей, часу, праці) для планування, адаптації та контролю за виконанням індивідами обов'язків у процесі відчуження та привласнення прав власності. Тим самим трансакційні витрати відображають зміни та умови відтворення правовідносин. Згідно з теоремою Коуза, в умовах низьких трансакційних витрат усунення невизначеності в наділенні правами власності сприятиме розширенню поля добровільного обміну [4, с. 150].

Ефективність вимагає, щоб права власності були такими, що передаються, і якщо багато людей мають претензії на окремі частини власності, передача може значно ускладнитися [3, с. 106, 107]. Це яскраво проявляється у відносинах спадкування, де за наявності кількох спадкоємців на один об'єкт претендує кілька осіб, внаслідок чого відбувається дроблення спадщини і, як наслідок, зниження її вартості. Припустимо, до спадкування закликаються три спадкоємці за законом першої черги — діти та дружина спадкодавця. За загальним правилом ст. 1267 ЦК України, частки у спадщині кожного спадкоємця є рівними. Це означає, що банківський вклад підлягатиме поділу на три частки, що, у свою чергу, збільшить трансакційні витрати кожного спадкоємця (проценти нараховуватимуться вже на 1/3 вкладу, витрати на оформлення спадщини сплачуються кожним спадкоємцем окремо). Додамо до цього, що наявність кількох спадкоємців значно збільшує вірогідність судових спорів між ними з приводу спадкового майна, що додатково вплине на розмір трансакційних витрат.

Відтак, акту прийняття спадщини передуює встановлення економічної доцільності набуття права власності на спадщину, до складу якої входить право на вклад у банку (фінансовій установі). При цьому має бути враховано, що ринкова економіка заохочує максимальне використання ресурсів (капіталу, енергії, землі тощо).

Закріплення в законі можливості спадкування права на вклад на підставі відповідного розпорядження спрямоване на створення умов для спрощення спадкування зазначеного об'єкта. Спосіб розпорядження правом на вклад (заповіт або розпорядження банку) залежить від волі вкладника, що є додатковим аргументом на користь розширення диспозитивних засад регулювання сфери спадкового права.

Як зазначено у п. 74 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків — резидентів та нерезидентів, фізична особа може зробити відповідне розпорядження банку щодо коштів, що їй належать, на випадок своєї смерті (розпорядження). На розпорядженні клієнта, яке складається у формі окремого документа, має бути зазначена дата його складання. Цей документ засвідчується підписом уповноваженого працівника банку і зберігається в справі з юридичного оформлення рахунку.

Дія розпорядження може бути повністю або частково скасована заповітом, складеним після того, як було зроблено розпорядження, якщо в заповіті змінено особу, до якої має перейти право на кошти фізичної особи — власника рахунку, або якщо заповіт стосується усього майна спадкодавця.

Банк здійснює виплату вкладу (частини вкладу) спадкоємцю власника рахунку на підставі документів, визначених законодавством України, незалежно від того, здійснюється успадкування вкладу за законом, заповітом чи розпорядженням [5].

Розпорядження, зроблене банку (фінансовій установі), може міститися як у тексті договору банківського вкладу, так і в окремому документі, що, безперечно, впливає на його

правову природу. Зауважимо, що на практиці такі розпорядження оформлюються переважно у формі окремої заяви, що подається вкладником до банківської установи.

Одним з найбільш дискусійних у цивілістичній доктрині залишається питання визначення правової природи розпорядження правом на вклад, зробленого вкладником у банківській установі на випадок своєї смерті. З цього приводу можна виділити три основні позиції, прихильники яких дотримуються протилежних поглядів і наводять різні аргументи.

Так, поширеним є розуміння розпорядження правом на вклад у банку як різновиду заповіту. Зокрема, свого часу М. В. Гордон стверджував, що розпорядження на вклад у банку слід розглядати як спеціальний вид заповіту, прирівняний до нотаріально посвідченого, оскільки він стосується лише вкладу [6, с. 44—47]. Близько до цього висловлюються С. Я. Фурса, Є. І. Фурса [7, с. 276], З. В. Ромовська [8, с. 57], А. Кондратова [9, с. 89], О. Є. Блінков [10, с. 12].

Крім того, окремі автори розглядають розпорядження вкладника як договір на користь третьої особи, який укладається на випадок смерті. Право третьої особи на вклад не виникає до смерті вкладника, тому заява третьої особи про бажання скористатися вкладом за життя вкладника позбавлена юридичного значення [11, с. 90, 91]. При цьому, за твердженням В. К. Дронікова, особа, на користь якої зроблено таке розпорядження, має правовий статус не спадкоємця, а вигодонабувача, у зв'язку з чим не відповідає за боргами спадкодавця [12, с. 154, 155].

Нарешті, третя позиція зводиться до розуміння досліджуваного розпорядження як нетипової цивільно-правової конструкції, що має ознаки заповіту. Зокрема, В. І. Крат [13, с. 134], А. М. Ісаєв [14, с. 48] формулюють висновок, що заповідальне розпорядження, хоч і не є заповітом у чистому вигляді, але по суті є нетиповою цивільно-правовою конструкцією, «генетично» подібною до заповіту. Сучасні українські цивілісти І. А. Безклубий [2, с. 230] та Є. О. Рябоконт [15, с. 22] кваліфікують розпорядження вкладника на випадок смерті як односторонню угоду про дарування на випадок смерті, укладену під відкладальною умовою.

На нашу думку, за своєю правовою природою розпорядження правом на вклад, зроблене банківській, фінансовій установі на випадок смерті, не належить до видів заповіту. Відповідно до імперативного положення ст. 1247 ЦК України заповіт посвідчується нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, закритий (вичерпний) перелік яких наведений у ст. 1251, 1252 ЦК України. Серед посадових і службових осіб, які мають право посвідчувати заповіти, не визначено посадових осіб банківських та фінансових установ.

Крім того, закон регламентує право скласти спільний заповіт подружжя, секретний заповіт, заповіт з умовою, містить спеціальні правила щодо тлумачення заповіту, в той час як нормативне регулювання розпорядження правом на вклад у банку (фінансовій установі) обмежується лише вказівкою на можливість його вчинення. Це, у свою чергу, унеможливує включення до змісту розпорядження вкладника на випадок смерті тих заповідальних розпоряджень, перелік яких міститься у книзі шостій ЦК України «Спадкове право». Йдеться про заповідальний відказ, підпризначення спадкоємця, встановлення сервітуту, призначення виконавця заповіту, покладення на спадкоємця обов'язку вчинити певні дії немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця й форми здійснення ритуалу поховання. Слід відзначити, що надана правова можливість визначити зміст заповіту є елементом свободи заповіту як визначальної методологічної засади всього спадкового права. Щоправда, з цього приводу висловлюється й протилежна позиція, згідно з якою зміст розпорядження вкладника не варто розуміти обмежено, оскільки воно може містити заповідальний відказ, покладення, а також включати призначення виконавця заповіту [16, с. 187].

Слід вказати на спеціального суб'єкта розпорядження правом на вклад у банку — вкладника, тобто особи, яка уклала з банківською установою договір банківського вкладу (депозиту). За правилом ст. 32 ЦК України фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років має право самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та

розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку). За таких обставин неповнолітня особа має право зробити розпорядження банку на випадок своєї смерті. Навпаки, правом на складення заповіту наділена виключно фізична особа з повною цивільною дієздатністю, що настає з вісімнадцяти років, або особа, якій повна цивільна дієздатність надана до досягнення повноліття згідно зі ст. 35 ЦК України.

Предметом відповідного розпорядження вкладника можуть бути не всі права на гроші, що знаходяться в банку. До них не належать гроші, які перебувають у банку на підставі договорів про надання індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком (ст. 970 ЦК України) та індивідуального банківського сейфа, що не охороняється банком (ст. 971 ЦК України). Така суттєва відмінність пов'язується тим, що на підставі вказаних договорів виникають правовідносини зі зберігання. За таких умов спадкодавець може розпорядитися грошима, які зберігаються в індивідуальному сейфі, тільки у звичайному порядку, тобто за допомогою складення заповіту в установлених порядку й формі [13, с. 132]. Це красномовно свідчить про суттєве обмеження предмета розпорядження вкладника, яким можуть охоплюватися виключно грошові кошти, розміщені на банківському рахунку.

Важливо врахувати, що розпорядження вкладника, на відміну від заповіту, має несамотійний, додатковий стосовно договору банківського вкладу (депозиту) характер, оскільки без такого договору існувати не може. Відповідно до ст. 1058 ЦК України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених законом. Договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад).

Таким чином, розпорядження вкладника є невід'ємною частиною договору банківського вкладу (депозиту), без якого воно об'єктивно існувати не може. Ось чому важко погодитися з висловленою в юридичній літературі позицію про те, що розпорядження правами на грошові кошти в банку є самотійним видом розпоряджень на випадок смерті [17, с. 52].

Враховуючи наведене, зроблене розпорядження правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок смерті немає підстав розглядати як вид або форму заповіту.

На нашу думку, правова природа розпорядження вкладника правом на вклад на випадок своєї смерті залежить від форми його вираження. У тому разі, коли таке розпорядження зроблено у формі окремої заяви, за своєю правовою природою це є *одностороннім правочином*. Утім, коли розпорядження вкладника на випадок смерті міститься в тексті договору банківського вкладу, таке розпорядження виступає *умовою договору*. Причому наявність такої умови певним чином наближає договір банківського вкладу до конструкції договору, укладеного на користь третьої особи.

Питання про співвідношення заповіту із розпорядженням вкладника банку (фінансовій установі) набуває особливого значення з урахуванням правової можливості спадкоємця отримати частину вкладу до отримання свідоцтва про право на спадщину. Згідно з ч. 3 ст. 1298 ЦК України до закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення. Для одержання дозволу спадкоємець повинен звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини із заявою, в якій слід зазначити, якими саме істотними обставинами викликана необхідність отримання частини вкладу. В разі, якщо вона подана нотаріусу першою, заява про одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) може бути підставою для заведення нотаріусом спадкової справи (п. 2.1 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [18]). Причому правом звернутися до нотаріуса для одержання частини вкладу в даному випадку наділений лише спадкоємець. Інші суб'єкти спадкового права, зокрема, відказоодержувачі, кредитори спадкодавця, виконавці заповіту такого права не мають.

При зверненні спадкоємців до нотаріуса про видачу дозволу на одержання частини вкладу спадкодавця в банку (фінансовій установі) можливо виникнення певних суперечливих ситуацій. Зокрема, може постати питання, чи можливо видати вклад іншій особі, аніж та, яка вказана в заповіті або заповідальному розпорядженні. Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі позицією, що нотаріус не вправі видати дозвіл іншому спадкоємцю, аніж тому, який позначений у заповіті або заповідальному розпорядженні, оскільки такі дії суперечили б волі спадкодавця щодо переходу права на вклад чітко визначеній особі [13, с. 138].

Тривалий час у банківському секторі економіки спостерігалися численні порушення прав спадкоємців з боку банківських та фінансових установ. Це виявлялося у відмові останніх нараховувати проценти на банківський вклад у період з дня смерті вкладника і до дня видачі вкладу його спадкоємцям. У ст. 1061 ЦК України міститься загальне правило, за яким банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Зважаючи на нормативну неврегульованість правовідносин, пов'язаних саме з нарахуванням процентів на банківський вклад, що включається до складу спадщини, судова практика з цього питання була доволі суперечлива. Так, в одних випадках суди задовольняли позови спадкоємців до банківських (фінансових) установ та стягували проценти по вкладах, в інших — відмовляли в задоволенні подібних позовів.

Верховний Суд України у своїй постанові від 22.01.2014 висловив наступну правову позицію. Оскільки сторонами спірного договору банківського вкладу є банк (боржник) і вкладник (кредитор), а зобов'язання банку виплачувати проценти на суму вкладу не є нерозривно пов'язаним з особою вкладника, то таке зобов'язання відповідача не припиняється внаслідок смерті вкладника, входить до складу спадщини та триває до моменту фактичного повернення коштів спадкоємцям [19]. Зважаючи на численні порушення прав спадкоємців вкладників банками, які відмовляються нараховувати проценти на банківський вклад з моменту смерті вкладника, А. Кондратова пропонує доповнити ст. 1228 ЦК України положенням про те, що до спадкоємців при спадкуванні прав на вклад у банку (іншій фінансовій установі) переходить право на отримання процентів та інших доходів відповідно до умов договору про вклад, укладеного спадкодавцем [9, с. 88].

Визначальною особливістю спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі) слід назвати встановлений у ч. 3 ст. 1228 ЦК України пріоритет заповіту над розпорядженням вкладника своїм правом на вклад у разі, якщо заповіт складено раніше. Так, заповіт, складений після того, як було зроблено розпорядження банку (фінансовій установі), повністю або частково скасовує його, якщо у заповіті змінено особу, до якої має перейти право на вклад, або якщо заповіт стосується всього майна спадкодавця. Утім може виникнути питання співвідношення заповіту та розпорядження правом на вклад, коли розпорядження зроблено пізніше за складення заповіту, хоча наведений випадок прямо не регулюється законом. У ситуації, коли заповідальне розпорядження банку зроблено після складення заповіту, в якому було визначено спадкоємця вкладу, воно змінює таку особу [20, с. 78].

Висновки. Законодавче встановлене правило про спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі) є оптимальним інструментом збереження та примноження капіталу померлого вкладника. Борги спадкодавця впливають на збільшення трансакційних витрат, що охоплюються не лише обов'язками спадкодавця, які не припинилися внаслідок його смерті, й а витратами на оформлення спадщини. Відтак акту прийняття спадщини має передувати встановлення економічної доцільності набуття права власності на спадкове майно, до складу якого входить право на вклад у банку (фінансовій установі).

Правова природа розпорядження вкладника правом на вклад на випадок своєї смерті залежить від форми його вираження. У тому разі, коли таке розпорядження зроблено у вигляді окремої заяви, за своєю правовою природою це є одностороннім правочином. Якщо ж відповідне розпорядження міститься в тексті договору банківського вкладу, воно виступає умовою такого договору.

Окреслені визначальні особливості спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі):

- 1) розширення правової свободи спадкодавця шляхом надання права зробити відповідне розпорядження банку;
- 2) надання права спадкоємцям одержати частину вкладу до закінчення строку на прийняття спадщини;
- 3) пріоритет заповіту над розпорядженням вкладника своїм правом на вклад на випадок смерті у разі, якщо заповіт складений пізніше.

Література

1. Познер Р. А. Экономический анализ права : в 2-х т. / Р. А. Познер ; пер. с англ. под ред. В. Л. Тамбовцева. — Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2004. — Т. 2. — 454 с.
2. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми : монографія / І. А. Безклубий. — Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. — 378 с.
3. Познер Р. А. Экономический анализ права : в 2-х т. / Р. А. Познер ; пер. с англ. под ред. В. Л. Тамбовцева. — Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2004. — Т. 1. — 524 с.
4. Гриценко О. А. Економічні основи договірного права / О. А. Гриценко, Л. М. Павловська // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. — 2011. — № 5. — С. 146—156.
5. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків — резидентів та нерезидентів [Електронний ресурс] : затверджено постановою Правління НБУ від 12.11.2003 № 492 (у редакції постанови Правління НБУ від 01.04.2019 № 56) // Законодавство України. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>.
6. Гордон М. В. Наследование по закону и по завещанию / М. В. Гордон. — Москва : Юридическая литература, 1967. — 120 с.
7. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : [наук.-практ. посіб.] / [С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси. — Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. — 1216 с.
8. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник / З. В. Ромовська. — Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — 264 с.
9. Кондратова А. Особливості спадкування права на вклад банку (іншій фінансовій установі) / А. Кондратова // Национальный юридический журнал: теория и практика. — 2016. — № 5. — С. 86—90.
10. Блинков О. Е. Наследование по завещанию денежных средств и иного имущества в банках / О. Е. Блинков // Наследственное право. — 2008. — № 2. — С. 33—36.
11. Антимонов Б. С. Советское наследственное право / Б. С. Антимонов, К. А. Граве. — Москва : Госюриздат, 1955. — 264 с.
12. Дроников В. К. Наследственное право Украинской ССР / В. К. Дроников. — Киев : Вища школа, 1974. — 160 с.
13. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). — Харків : ФО-П Колісник А. А., 2009. — Т. 12 : Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасиво-Фатєєвої. — 544 с.
14. Ісаєв А. М. Спадкування грошей та права на вклад у фінансовій установі / А. М. Ісаєв // Проблеми законності. — 2015. — Вип. 131. — С. 42—52.
15. Рябоконець Є. О. Спадкове правовідношення в цивільному праві : монографія / Є. О. Київ : Віпол, 2002. — 266 с.
16. Наследственное право: постатейный комментарий к статьям 1110—1185, 1224 Гражданского кодекса Российской Федерации / отв. ред. Е. Ю. Петров. — Москва : М-Логос, 2018. — 656 с.
17. Путинцева Е. П. Распоряжения на случай смерти по законодательству Российской Федерации и Федеративной Республики Германия / Е. П. Путинцева. — Москва : Статут, 2016. — 160 с.
18. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [Електронний ресурс] : затверджено наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 // Законодавство України. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
19. Постанова Верховного Суду України від 22.01.2014, судова справа № 6-157цс13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36866540>.
20. Печений О. П. Спадкове право / О. П. Печений. — Харків : Фактор, 2012. — 368 с.

Стаття рекомендована до друку 16.09.2019

© Кройтор В. А., Кухарев О. Є.,
Резніченко С. В., Гетманцев О. В.

References

1. Pozner, R. A. (2004). Ekonomicheskij analiz prava [Economic analysis of law]. Vol. 2. (V. L. Tambovcev, Trans.). Sankt-Peterburg: Ekonomicheskaya shkola [in Russian].
2. Bezklubiy, I. A. (2005). *Bankivski pravochyny: tsyvilno-pravovi problemy* [Bank transactions: civil law problems]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
3. Pozner, R. A. (2004). Ekonomicheskij analiz prava [Economic analysis of law]. Vol. 1. (V. L. Tambovcev, Trans.). Sankt-Peterburg: Ekonomicheskaya shkola [in Russian].
4. Hrytsenko, O. A., & Pavlovska, L. M. (2011). Ekonomichni osnovy dohovirnoho prava [Economic bases of contract law]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii imeni Yaroslava Mudroho — Bulletin of the National Law Academy named after Yaroslav Mydryi*, 5, 146—156 [in Ukrainian].
5. Pravlinnia NBU. (2003). Instruktisiia pro poriadok vidkryttia, vykorystannia i zakryttia rakhunkiv kliientiv bankiv ta korespondentskykh rakhunkiv bankiv — rezydentiv ta nerezydentiv: postanova vid 12.11.2003 № 492 (u redaktsii postanovy Pravlinnia NBU vid 01.04.2019 № 56) [Instruction on the procedure for opening, using and closing accounts of clients of banks and

correspondent accounts of banks — residents and non-residents: resolution № 492 of 12.11.2003 (in the wording of the resolution of the NBU Board dated 01.04.2019 № 56)]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> [in Ukrainian].

6. Gordon, M. V. (1967). *Nasledovanie po zakonu i po zaveshchaniyu [Inheritance by law and by will]*. Moscow: Yuridicheskaya literatura [in Russian].

7. Fursa S. Ya., Fursa Ye. I., Klymenko, O. M. (et al.). (2007). *Spadkove pravo: Notariat. Advokatura. Sud [Inheritance law: Notary. Advocacy. Court]*. S. Ya. Fursa (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

8. Romovska, Z. V. (2009). *Ukrainske tsyvilne pravo. Spadkove pravo [Ukrainian civil law. Inheritance law]*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Kondratova, A. (2016). Osoblyvosti spadkuvannia prava na vklad banku (inshii finansovii ustanovi) [Features of inheritance of the right to deposit the bank (other financial institution)]. *Nacional'nyj yuridicheskij zhurnal: teoriya i praktika — National Law Journal: Theory and Practice*, 5, 86—90 [in Ukrainian].

10. Blinkov, O. E. (2008). Nasledovanie po zaveshchaniyu denezhnykh sredstv i inogo imushchestva v bankakh [Inheritance by testament of cash and other property in banks]. *Nasledstvennoe pravo — Inheritance law*, 2, 33—36 [in Russian].

11. Antimonov, B. S., & Grave, K. A. (1955). *Sovetskoe nasledstvennoe pravo [Soviet inheritance law]*. Moscow: Gosyurizdat [in Russian].

12. Dronikov, V. K. (1974). *Nasledstvennoe pravo Ukrainskoj SSR [Inheritance law of the Ukrainian SSR]*. Kiev: Vishcha shkola [in Russian].

13. Spasybo-Fatieieva, I. V. (Ed.). (2009). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar (poiasnennia, tлумachennia, rekomendatsii z vykorystannia pozysii vyshchykh sudovykh instantsii, Ministerstva yustytzii, naukovtsiv, fakhivtsiv) [Civil Code of Ukraine: scientific and practical commentary (explanations, interpretations, recommendations on the use of positions of higher courts, the Ministry of Justice, scientists, specialists)]*. T. 12: Spadkove pravo [Vol. 12: Inheritance law]. Kharkiv [in Ukrainian].

14. Isaiev, A. M. (2015). Spadkuvannia hroshei ta prava na vklad u finansovii ustanovi [Inheritance of money and the right to deposit in a financial institution]. *Problemy zakonnosti — Problems of legality*, 131, 42—52 [in Ukrainian].

15. Riabokon, Ye. O. (2002). *Spadkove pravovidnoshennia v tsyvilnomu pravi [Hereditary legal relations in civil law]*. Kyiv: Vipol [in Ukrainian].

16. Petrov, E. Yu. (Ed.). (2018). *Nasledstvennoe pravo: postatejnyj kommentarij k stat'yam 1110—1185, 1224 Grazhdanskogo kodeksa Rossijskoj Federacii [Inheritance law: article-by-article commentary on Articles 1110—1185, 1224 of the Civil Code of the Russian Federation]*. Moscow: M-Logos [in Russian].

17. Putinceva, E. P. (2016). *Rasporyazheniya na sluchaj smerti po zakonodatel'stvu Rossijskoj Federacii i Federativnoj Respubliki Germaniya [Death orders under the laws of the Russian Federation and the Federal Republic of Germany]*. Moscow: Statut [in Russian].

18. Ministerstvo yustytzii Ukrainy. (2012). Poriadok vchynennia notarialnykh dii notariusamy Ukrainy: nakaz vid 22.02.2012 № 296/5 [The order of notarial acts of notaries of Ukraine: order dated 22.02.2012 № 296/5]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> [in Ukrainian].

19. Verkhovnyi Sud Ukrainy. (2014). *Postanova vid 22.01.2014, sudova sprava № 6-157ts13 [Resolution of 22.01.2014, Case № 6-157ts13]*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36866540> [in Ukrainian].

20. Pechenyi, O. P. (2012). *Spadkove pravo [Legacy]*. Kharkiv: Faktor [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 16.09.2019

© Kroytor V. A., Kukhariev O. Ye.,
Reznichenko S.V., Getmantsev O.V.